

Semicha for Women

Shiur# 548 | Feb 14th 2026

ו The Sin of Complacency

“If you purchase a Hebrew slave, he shall work six years, and in the seventh he shall go free. . . . But if the slave says, ‘ . . . I will not go free,’ . . . his master shall bore his ear with an awl, and he shall serve him forever” (*Shemos* 21:2, 5–6).

Among the many laws in this week’s *parashah* is that of the Hebrew indentured servant, who is sold into slavery for six years. If at the end

of that period he chooses to remain with his master, his ear is pierced and he remains in servitude “forever,” i.e., until the Jubilee year (Rashi *ad loc.*).

Our Sages explain the appropriateness of the slave’s punishment: “[One whose] ear heard at Sinai, *B’nei Yisrael* are servants unto Me’ (*Vayikra* 25:55), and then acquired a master, that ear shall be pierced!” (Rashi).

Rabbi Yisrael Salanter notes that the piercing ritual was unpleasant for the master as well. So why was he also “punished” this way? After all, he was such a nice guy that his slave wanted to stay with him!

Stunted Growth

Rabbi Salanter answers that the master erred in fostering an environment that legitimizes servitude. Had this slave owner not made his servant so comfortable, the latter would have learned that man is not to serve a human master, and he would not even have considered extending his stay.

No Jew should be happy as a slave, living with a maidservant, fathering children who are his master’s property, and subjugating himself to another person. Sure, the master provides the slave with room and board, but there’s no growth or elevation, only complacency. Therefore, the master who is guilty of creating such an environment is subjected to the trauma of piercing the ear. (Adapted from Rabbi Yissocher Frand, *Parshas Mishpatim*, “The Sin of the Slave Owner,” Torah.org)

מווארשה ללובלין הרחוקה. מהם המסיעים אנשים לכל עיר או כפר שבדרך ללובלין. אינם דוחים פני נוסע, ומהם המקבלים רק נוסעים ללובלין ודוחים כל נוסע אחר.

אני נוסע עם עגלתי, בא יהודי ומבקש לנסוע לתחנה הסופית — מה טוב ומה נעים, בא יהודי ורוצה לנסוע עמי רק קצת, לתחנה שבאמצע הדרך, אינני דוחה פניו. הרבי מקוצק אינו גורס זאת, זה שאומר לנסוע עמו עד הסוף הריהו מרשה לו לעלות לעגלתו, זה שאומר לרדת באמצע הדרך — הוא שולח מעל פניו, וזהו ההבדל בין **קוצק** לווארקה.

מחשבה ומעשה

„אין נשמה שחורה, יש רק נשמה מזוהמת ומפויחת, אין גוף טהור יש רק גוף מטוהר” — אמר אחד הצדיקים, לשרף מקוצק שיטה אחרת האומרת:

„ואנשי **קודש** תהיון לי” גם את האנושי יש לקדש „אנשי קודש” — לא מלאכים, אלא אנשים ויהיו קדושים, את הקדושה אין לקדש היא קדושה בלאו הכי, את החולין יש לקדש.

קדושת לוי שמות פרשת משפטים

ומראה כבוד ה' כאש אוכלת כו' (כד, יז). דהנה האדם בעבודתו להשם יתברך בתורה ובמצות מביא תענוג גדול למעלה. וכשאדם רוצה לידע אם השם יתברך יש לו תענוג מעבודתו, הבחינה הוא על זה, אם אדם רואה שלבו בוער כאש ומתלהב תמיד לעבוד אותו, ויש לו חשק ורצון בעבודת הבורא, אז בוודאי מוכח שהשם יתברך יש לו תענוג מעבודתו, ולכך מסייעין לו מן השמים, ושולחין לו מחשבות קדושות לתוך לבו. לזה אמר ומראה כבוד ה' כו', שהסימן כשירצה אדם לידע אם רואה כבוד ה' והקב"ה נהנה ממנו, ולזה 'כאש אוכלת', אם לבו בוער כאש. וקל להבין:

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ד הלכה ו

אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואף על פי שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ, היו שניהם בארץ סומכין אותו אף על פי שאינו עם הסמוכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ, וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה.

רמ"א יורה דעה הלכות כבוד רבו ותלמיד חכם סימן רמב סעיף יד

הגה: ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו, ולכן אם כבר מת רבו א"צ לסמיכות. וכן בתלמיד חבר, כדרך שנתבאר לעיל, במקום שא"צ רשות א"צ סמיכות. (ריב"ש סימן רע"א ודלא כנחלת אבות פ' שנו חכמים). וי"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות, אין במעשיו כלום, ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן, אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות. (מהר"ד כהן סי' כ' ומהרי"ו סי' פ"ה וקכ"ב). ויש חולקים ומקילין (תשובת ריב"ש הנ"ל). ובמקום עגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות, אבל לא בדרך אחר, כי מנהגן של ישראל תורה, כן נ"ל. ועוד נ"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין, כב ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי, מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי.

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמב סעיף כח - לא

בזמן הבית וגם אח"כ בזמן חכמי הש"ס היתה נוהגת הסמיכה והיינו שסמכו להחכם לדון דיני קנסות ודיני נפשות דלשאר דברים א"צ סמיכה ובארנו כל זה בח"מ סי' ג' ע"ש וג' מוסמכים שהם מוסמכים ממוסמכים עד משה רבינו שסמך ליהושע ויהושע סמך לאחרים ואחרים לקוראים אותו רבי והסמיכה היא דווקא בא"י כמ"ש שם ואחרי שנתפזרנו בעונותינו בכל קצוי ארץ בטלה מאתנו הסמיכה ואין לנו רשות לדון דיני קנסות וכ"ש דיני נפשות ורק בדיני ממונות שליחותיה דקמאי קא עבדינן כמו שבארנו כל זה שם בריש סי' א' ע"ש ולפ"ז שאלנו שאלה גדולה שם בסעי' י"ד דא"כ מה היא הסמיכה הנהוגה בזמנא"ז ובארנו שם דסמיכה זו היא רק זכר בעלמא מתקנת רבותינו ע"ש:

וכך הוא בירורן של דברים דענין הסמיכה בזמנא"ז כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו וכתב רבינו הרמ"א דלכן אם כבר מת רבו א"צ לסמיכות וכן בתלמיד חבר א"צ לסמיכות עכ"ל ולפי הזמנים שלפנינו ועוד מדורות הקדמונים שכל עיר בוחרת לה רב מובהק להורות ולדון ונחשב כרב מובהק לכל העיר והסביבה ואין רשות לאחר אפילו הגיע להוראה להורות ולדון במקום זה אא"כ נותן לו רב העיר רשות לזה נותנין לו הסמיכה כדי שיוכלו לבוחרו לרב באיזה קהלה אבל בלא סמיכה אסור

להיות רב או מורה צדק וכן נהגו מקדמונינו וחלילה לשנות וזהו עיקר עניין הסמיכה בזמה"ז וזהו כעין נטילת רשות ועדות שהגיע להוראה:

וכתב רבינו הרמ"א דיי"א דמי שאינו נסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות [במקום שאין שם רב או שמת הרב או הלך לעיר אחרת] אין במעשיו כלום ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות ובמקום עיגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות אבל לא בדרך אחר כי מנהגן של ישראל תורה ועוד נ"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי מ"מ עכשיו אינו אלא כנטילת רשות בעלמא ושרי עכ"ל כלומר שבימים הראשונים לא היו נותנים רשות לאחד על איזה פרט וא"כ היה ראוי לדון ולהורות בכל דיני התורה כמ"ש הרמב"ם בפ"ד מסנהדרין ובארנו זה בח"מ סי' ג' סעי' י"ג ע"ש וא"כ איך נותנין לו רשות לסדר גיטין אם אינו ראוי לכל דיני התורה אמנם מצד שסמיכה שלנו אינה אלא נטילת רשות לכן מותר גם בפרט אחד ומ"מ מימינו לא שמענו זה ואין המנהג כן ובפרט דיני גיטין דחמירא ויש בזה איסור אשת איש אין נותנין סמיכות על פרט זה בלבד וגם בדיני קדושין אסור להזדקק מי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין אם רק יש איזה שאלה בהקדושין וצריך לשאול מרב מובהק:

ומצד עניין הסמיכה שנתבאר נהגו שהנסמך כפוף קצת להסומכו וכן מי שלומד בישיבה זמן אחד נהגו לומר שהוא תלמיד בעל הישיבה ואף על פי שאפשר שבעל הישיבה שמע יותר חידושים ממנו ויש למנהגים אלו עיקר על מה שיסמוכו כן פסק רבינו הרמ"א בסעי' ה' ע"ש ואין התלמיד יכול לסמוך אחרים במקום רבו ואם לא קיבל הנסמך הסמיכה מיד הרב ההוא הסומך אלא ע"י רבנים אחרים והוא נעשה להם סניף אין לאותו הרב להשתרר עליו כלל אם אינו רבו דרך כשהוא סמכו לבדו או שהוא היה הסומך הראשון דאז נהגו שהנסמך יהא כפוף קצת אליו כמ"ש:

תוספות מסכת גיטין דף פח עמוד ב ד"ה במילתא דשכיחא

במילתא דשכיחא כו' - כמו בהודאות והלואות ומה שאנו מקבלים גרים אף על גב דגר צריך ג' מומחין כדאמר' בהחולץ (יבמות מו:) משפט כתוב ביה אור"י דעבדין שליחותיהו דחשיב כשכיחא ובהחולץ (גז"ש) נמי משמע שהיו מקבלים גרים בבבל וא"ת היכי עבדין שליחותיהו והא עכשיו אין מומחין בא"י ומי יתן לנו רשות וי"ל דשליחות דקמאי עבדין.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן ז סעיף ד

אשה פסולה לדון.

פתחי תשובה חושן משפט סימן ז ס"ק ה

אשה פסולה לדון. עיין בתשובת פרי תבואה סי' מ"ו מ"ש בזה. וכתב בספר ברכי יוסף אות י"ב, אף דאשה פסולה לדון מ"מ אשה חכמה יכולה להורות הוראה, וכן מתבאר מהתוספות [נדה נ' ע"א ד"ה כל הכשר]

לחד שינויא דדבורה היתה מלמדת להם דינים, וכתב זה בספר החינוך, דבמצוה פ"ג הסכים דאשה פסולה לדון ובמצוה (קנ"ח) [קנ"ב] בענין שתוי כתב ומניעת ההורייא כו' וכן באשה חכמה הראויה להורות כו', ע"ש. ועיין בשע"ת באו"ח סימן תס"א סקי"ז:

רמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכה ד

אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא, ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל, לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות, ואין צריך לומר דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל, שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך.

פרישה יורה דעה סימן רמו ס"ק טו

מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת וכו'. אבל אם למדה לעצמה אנו רואין שיצאה מהרוב ולכך כתב לעיל שיש לה שכר ורצונו לומר אם למדה התורה על מכונה שאינה מוציאה לדברי הבאי. אבל האב אינו רשאי ללמדה דדילמא תוציא דבריה לדברי הבאי כי הוא אינו יודע מה שבלבה וק"ל:

תורה תמימה הערות דברים פרק יא הערה מח

אחרים פירשו האב, ונקט בלשון אחרים כנגד מ"ש שאינה מחויבת בעצמה ללמוד משום דקי"ל כל מי שאחרים מצווין ללמדו מחויב ללמד את עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מחויב ללמד עצמו, כמבואר למעלה. ולכאורה הוי כונת הענין פשוטה שרק אינו מחויב ללמדה, אבל אם רוצה ללמדה רשאי, אך באמת קי"ל דאסור ללמד את הבנות תורה, ואמרו בטעם הדבר (סוטה כ"א ב') דכתיב (משלי ח') אני חכמה שכנתי ערמה, כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית, ופירש"י שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע, עכ"ל. והרמב"ם בפ"א הי"ג מת"ת כתב הלשון מפני שמוציאות דברי תורה לדברי הבאי, עכ"ל. ויסוד כל הדברים האלה הוא עפ"י יסוד טבעי אחד שבתכונת הנשים דדעתן קלות, וכמ"ש בסוף מנחות ק"י א' שהבנות אין דעתן מתיישבת עליהן, ולכן אין ביכולתן להעמיק חקר בדעת תקיפה ולבא עד עומק כוונת התורה, ואפשר שתעבור בדעתה על דעת התורה וממילא גם תעשה מדחה. ולהבין ביותר דברי רש"י ורמב"ם שהבאנו, נבאר מה שכתבנו במקום אחר לכיון ולהשוות המאמר נשים דעתן קלות עם המאמר בנדה מ"ה ב' בינה יתירה נתן הקדוש ברוך הוא באשה יותר מבאיש, אשר לכאורה סותרים המאמרים זל"ז, כי האחד מורה על קלות כשרון דעתה והשני על יתרון כשרונה. אך באמת הבאור פשוט, כי כשרונות דעת ובינה שונים הן, הדעת יונח על המושכלות הראשונות שתופס מוח כל איש תיכף לשמיעה, והבינה היא הרעיון הבא לאחר התפיסה העיונית בישוב עמוק ובזמן מרובה, ובכח רעיון כזה להבין דבר מתוך דבר ולהמציא חריצות ושכל דק, ולכן אף על פי שהנשים יש להן כח בבינה יתירה אבל דעתן בתפיסת דבר במושכל ראשון קלה היא בלא יסוד נאמן ולזה הסכימו בעלי הגיון. וכתבו עוד חוקרי הנפש, דמי שיש לו לב חרוץ ושכל חד ההוא צריך יותר להזהר שלא להתרחק מנקודת האמת, יען כי אחרי שכח הבינה היינו כח החריצות גדול ממדת השכל הפשוט אפשר לו להעמיק חקר ולבנות בנינים על יסוד רעוע וחלוש, וזה

מורגש בחוש, וזו היא כונת המאמר באבות אם אין דעת אין בינה, כלומר אם אין דעת חזקה אז גם הבינה שבו אינה נאמנית ויסודית, וכמבואר. אמור מעתה, דאחרי שנשים דעתן קלות, היינו שהמושכלות הראשונות שלהן אינן ביסוד נכון ונאמן לכן אפשר להן ע"פ כח הבינה היתירה שלהן, היינו כח החריצות ושכל הדק, להרחיב דעות נפסדות וכוזבות, וממילא לעולם לא יכוונו דעתן, ומעתה יתבארו בטוב דברי רש"י ורמב"ם. ורק לענין זה הוי מעלת הבינה מעלה להן, שכח בינתן מתפתח קודם בזמן לבינת הגברים, ולכן לענין תענית ולענין נדרים שצריך להפליא לשם מי נודרין ומקדשין קיי"ל שבת י"ב שנה ויום אחד דינה כזכר בן י"ג שנה כמבואר לפנינו בפ' בראשית בפסוק ויבן ה' את הצלע ובר"פ מטות בפסוק ואשה כי תדר נדר יעו"ש בטעם וסברא. אך אמנם גם ע"פ מעלה זו יתבאר הענין מה שדעתן קלות דכמו בכל הגידולים ופירות וצמחים שכל מה שיתבשלו במוקדם הזמן הם קלים ונוחים להתקלקל מהר מאשר אלה שיתבשלו באחור הזמן, ולכן עלולה האשה שבכרה בינתה קודם שתהא דעתה קלה, ואין להאריך עוד. ויש מן החכמים שהפליגו הרבה באיסור למוד תורה לנשים ואמרו (סוטה כ"א ב') כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, וכן אמרו (ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד) ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים, והרמב"ם פ"א הי"ג מת"ת כתב דאיסור זה הוא רק בתורה שבע"פ ולא בתורה שבכתב, והאחרונים טרחו למצוא מקור לדבריו, ויתכן שכתב כן ע"פ הטעם המבואר בגמרא מפני ערמומית וכו' וכמו שבארנו למעלה, וזה שייך רק בתורה שבע"פ שאפשר לנטות הדעת לצדדים שונים בטעמים וסברות שונות, משא"כ בתורה שבכתב. והנה ראינו להעתיק כאן בסוף הענין מספר עתיק יומין יקר המציאות הנקרא מעין גנים [שו"ת], ומחברו רבי שמואל ב"ר אלחנן יעקב הרקוולטי (וויניציאה שי"ג) מה שכתב אל אשה חכמה אחת בנדון היתר ת"ת לנשים, וז"ל בהמשך הדברים, ומאמר חכמינו כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות אולי נאמר כשהאב מלמדה בקטנותה שגם במעלליה תתנכר אם זך ואם ישר פעלה, דודאי כי האי גונא איכא למיחש שרוב הנשים דעתן קלות מבלות זמן בדברי הבאי וכרובן כן חטאו מקוצר רוח, אמנם הנשים אשר נדב לבן אותנה לקרבה אל המלאכה מלאכת ה' מצד בחירתן בטוב במה שהוא טוב, הן הנה תעלינה בהר ה' תשכונה במקום קדשו כי נשי מופת הנה, ועל חכמי דורן לאדרן להדרן לסדרן לחזק ידיהן לאמץ זרועותיהן וכו', עשי והצליחי ומן השמים יסייעוך, עכ"ל. ולא נודע לנו מי הוא המחבר הנכבד הזה שעמד לחדש דין מחודש זה בסברא בעלמא, ובתוי"ט סוף מס' תמיד מביאו ומתארו בשם מדקדק ומחבר ס' ערוגת הבושם על דקדוק לה"ק:

קרי אסורים במחנה לוי כדילפינן בפסחים בפרק חלו דברים (דף סו): מרפא, הדמים פוחת את המקור: זכות דמאי, מנינה כ"כ: זכות דתורה, שהיתה עוסקת בתורה: הא לא מיסקדא, דכתיב ולמדתם אותם את בניכם (דברים יא) ולא את בנותיכם וכיון דאיהו מזה אין שכרה גדול כמזוה ועושה: ומנא, מן היסורין ומללא מן החטא שלא יתקפנו יצרו: בין בעדנא דלא עסק בה, דהיינו משנמנח המלוא ואינו עוסק בה אנוני מנא מן הסורעניות ולהכי קאמר במשנה דיש זכות חולה כמה שנים אצולי לא מללא מן החטא ומאי אינה מנינה חלל לסי שעה דקאמר בכרייתא היינו

שנים, זכות * דמאי אילימא זכות דתורה הא אינה מצוה ועושה היא אלא זכות דמצוה מי מנא כולי האי והתניא את זו דרש ר' מנחם בר יוסי כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר והתורה באור את המצוה בנר לומר דך מה נר אינה מנינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מנינה אלא לפי שעה ואת התורה באור לומר דך מה אור מנין לעולם אף תורה מנינה לעולם וכו' ומסיק רבא * תורה בעידנא דעסיק בה

מנינה ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אנוני מנא אצולי לא מצלא מנא אצולי לא מצלא רבינא אמר לעולם זכות תורה ודקאמרת אינה מצוה ועושה נהי דפקידא לא ספקא * באגרא דמקרי' ומתניין בנייהו ונפרא להו לנברייא עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגן בהדיהו: מכאן אמר בן עזאי חייב אדם לעמוד את וכו', ר' אליעזר אמר כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות ס"ר אלא כאלו מלמדה תפלות א"ר אבהו מ"ט דר"א דכתיב אני חכמה שכנתי ערמה מכיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ** ערמומית ורבנן האי אני חכמה מאי עבדי ליה מיבעי ליה לכדר' יוסי בר' חנינא דאמר ר' יוסי בר' און ד"ת מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה ומ"מ לדינא אין נדחה מפני זה סברת ר' אליעזר ב ונקטינן בן להלכה, וכתבו ג רבוחתא דהיינו דוקא תורה שבע"פ אבל תורה שבכתב אף שאין ללמדה *** לכתחלה מ"מ המלמדה אינו במלמדה תפלות ד ונס מתורה שבע"פ הדינים השייכים לאשה מחייבת ללמוד: ר' יהושע אומר רוצה אשה וכו', מאי קאמר ה"ק רוצה אשה כקב ותפלות עמו מתשעה קבין ופרושות: הוא היה אומר חסיד שופה וכו', היכי

דמי

* [דף כא]

א הערה וקשה דע"כ מאי דקאמר לעיל דנר אינו מנין חלל לפי שעה היינו להנצל מן החטא שלא יכשל בהנה מן היסורין הלא מננת לעולם אף בעידנא דלא עסיק בה וא"כ מאי לפי שעה דקאמר הלא אביק דאצולי לא מללא כלל ועוד מאי אחר שם דהתורה מננת לעולם הלא אביקא דבעידנא דלא עסיק בה אצולי לא מללא וקושיא זו עיקרה נחלאת כחוספות ונשאר כתימה ולעניות דעתי כ"ל דתרי עיני תורה יש וכן בעיני המלוא יש שהוא אחד לומר מן השפה ולחון נכלל לכ כלל) כענין חורמו של דואג כדאמרין בסנהדרין (דף קו) וכן בעיני המלוא יש שהוא מקיים לשם ד' ויש מן השפה ולחון כענין שאמר הכתוב בפיו ונשפתיו כדדוני ולכו רחוק ממני לעיל בכרייתא מיירי בתורה שהוא לשמה וכן המלוא שהיא לשם ד' ולכן אמר תורה שהיא לשמה מביאה להנצל מן החטא לעולם היינו אף בעידנא דלא עסיק בה וכן במלוא שהיא לשמה מנינה להנצל מן החטא לפי שעה היינו בעידנא דעסיק בה ובמימרח דרכא מיירי בתורה שהיא מן השפה ולחון כדאמר של דואג ולכן אמר שהיא אינה מללת מן החטא חלל בעידנא דעסיק בה ומלוא כעין אופן זה אפילו בעידנא דעסיק בה אינה מללת מן החטא:

א הערה ולפ"ז כ"ש שיש לזהר מללמד להנערים והנערות כחני לצון וכדברי חשק שזהו חמש מכלל לכן ונפשו והמרגיל עצמו כזה הוא בכלל הקורא בפסחים החלונים שהחמירו החכמים מאוד כזה כדאיתא בריש פרק חלק (סנהדרין דף ט) ואין כ"ת אם הם נדפסות בלשון או בלשון לע"ז ועיין בשו"ע אורח חיים בסיומן ש"ז ספ"ז וכת"ב שם

א הערה וכל זה דוקא בזמנים שלפנינו שכל אחד היה דר בחקוס אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאוד חלל כל אחד ואחד להחננה בדרך שדרכו אבותיו וכמאמר הכתוב שאל אביך ויגדך כזה היינו יכולים לומר שלא תלמוד תורה ותסמוך בהנהגה על אבותיה הישרים אבל כעת בעו"ה שקבלת האבות כמרוסק מאוד וגם מאי שאינו דר בחקוס אבותיו כלל

עין משפט א שם בפ"ג סלכא כ ב פ"א מהלכות ת"ת הלכה יג ב שם ד ש"ע י"ד פ"ט דפ"ו ספ"ז וי"ו ה כנון עיני נדה וחלה והלכות

בגד כ"ע"ש שלא לאחר זמנה שכל דבר זה נשים מחות בשעת לידתו כשאין והירות כדאיתא במשנה ס"ב דבבא וחלה כדי: כל להאביל (כ"ב דבר שאינה מתוקן וה"פ עיני מליצא הכשר וכל כפאי גוואל בעיניי אכלל כדי בלא להאביל דבר איסור

מחשבה קבין ופרישות לפרוש מן חורה ור"ל שהחורה לא יבא חביב לה שהחורה מלמדת לאדם למעט התפלות היפך טבעה: שמעתי דבריו לדין. דמשנקבעו בלב הדין שפרי וכוותיו לדבריו של ורשע הוא שעובר על לא תשא שחט שוא (שמות כג): להשלים חלתיים וזו. ומעשה לא יסול לקט ויש לו קרובים שיטלו: כי קאמר. מכלי עולם: כגון יוחני בת רטובי. אלמנה מכשפה היתה וכשמגיע עת לידת אשה היתה עוזרת רחמה במשפחות ולאחר שמתפטרת הרבה היתה אומרת אלך ואבקש רחמים אולי תשמע תפילתי והולכת וסותרת כשפיה והולך יולד פטם אשה היה לה שכיר יום בניהה והיא הלכה לבית האשה היוולדת ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולך מתקשקש כמטי האם וכל ופתח את מנופת הכלי והכשפים יאלו והולך נולד וידעו כי בעלת כשפים היא: זה תלמיד שלא הגיע וכו'. הפילה לשון נפל שלא כלו לו חדשיו: ופלוטמי. לשון עולם עניו (נשעיה לג) שסוגרים פיהם ואינם מורים לנורכי הוראה: מתני' הרי היא ככל המנהגות. שנקמחה עד שלא

קדשה בכלי: וחפדה. ותלך ותשרף. שקדשה קדושת הגוף ואינה יולדה עוד לחולין: וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות ואפילו קרב הקומץ כהלכתו ולא נמלאו נשרפין שירים בבית הדשן כדמפרש בגמרא: כהנת. בח כהן: מנחתה נאכלת. דכל מנחת כהן כלול תהיה לא חאל כתיב (ויקרא ו) אבל דכהנת הנשואה לישראל נאכלת וכן כהנת אלמנה וגרושה שהביאה מנחתה נאכלת: כהנת מתחללת: מן התרומה ומן הכהונה אם נבעלה לפסול: וכהן אין מתחלל. אם נשא גרושה זונה והללה ופטם דכולה מתניתא מפרש בגמרא: בקדשי קדשים. חמאת ואשם ומנחה בכולה כתיב כל זכר בכהנים יאכלנו: מה בין איש לאשה. בישראל נמי קמייירי: איש פורע ופורס. כשהוא מנוגע פורע ראשו ופורס בגדיו: האיש מדיר את בנו. קטן בנזיר וחלה עליו נזירות אפילו לכשיגדל: מנלל על נזירות אביו. אם ינדר אביו בנזירות והפריש קרבנותיו ומת והיה בנו נזיר הכן מנלל ביום מלאתו ומביא קרבנותיו שהפריש אביו: מקדש את בנו. מקבל קידושי בתו קטנה שלא מדעתה: מוכר את בתו. לאמה

דמי חסיד שוטה כגון דקא טבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה היכי דמי דשע ערום אמר יוחנן זה המטעים דבריו לדין קודם שיבוא בעל דין חבריו ר' אבהו אמר זה הנותן דינר לעני להשלים לו מאתיים וזו דתנן מי שיש לו מאתיים וזו לא יסול לקט שבחה ופאה ומעשר עני היה לו מאתיים חסר דינר אפילו נותנין לו אלף דינרין כאחת הרי זה יסול (ויש עוד ציורים בגמרא ע"ש): אשה פרושה וכו' הרי אלו מבלי עולם. מסיק בגמרא * כגון יוחני בת רטובי ועוד חושב בגמרא מי שמבילה עולם התלמיד שלא הגיע להוראה ומורה דאמר ר' אבהו אמר רב רונא אמר רב מאי דכתיב (משלי ו) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח ששהגיע להוראה ואינו מורה: מתני' ר"ש אומר אין זכות תורה במים המאדירים ואם אתה אומר הזכות תורה במים המאדירין מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על המהורות ששחתו שאומרים טמאות הן אלא שתלתה להן זכות רבי אומר בזכות תורה במים המאדירים ואינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנוונה והולכת לסוף היא

סתה באותה מיתה. נטמאת מנחתה כי עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ונשרף * ואילו שמנחותיהן נשרפות ** האומרת טמאה אני לך ושכחו לה עדים שהיא טמאה והאומרת איני שותה ושבעלה אינו רוצה להשקותה ושבעלה בא עליה בדרך יוכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה * נשרפת וכהנת שנשאת לישראל מנחתה * נאכלת מה בין כהן לכהנת מנחת כהנת נאכלת ומנחת כהן אינה נאכלת * כהנת מתחללת וכהן אינו מתחלל כהנת מטמאה ר' למתים וכהן אינו מטמא למתים כהן * אוכל בקדשי קדשים ואין כהנת * אוכלת בק"ק. מה בין איש לאשה ב האיש פורע ופורס גואין האשה פורעת ופורמת האיש י מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת * בנה בנזיר האיש מנלל על נזירות אביו ואין האשה מנללת * על נזירות אביה האיש * מקדש את בתו * ואין האשה מקדשת את בתה האיש מוכר * את בתו ואין האשה מוכרת את בתה האיש כי נסקל ערום ואין

חאשה

* (דף קנ) ** (דף קנ)

ובפרט אומן שמרניטין עממן ללמוד כתב ולשון העמים נודאי מצוה רבה ללמדס הומש ונס נתיאוס וכמוכיס ומוסרי חז"ל כגון מסכת אבות וספר מנורת המאור וכדומה כדי שיחלמח אללס ענין אמונתו הקדושה דלג"ה עלול שיסורו לגמרי מדבר ד' ויסברו על כל יסודי הדת ח"ו:

עין משפט ו פתח מהלכות סוכות י פ"ט מהלכות מתנות פ"י הלכה יג ח"ט פ"ט מהלכות ת"ת הלכה יד י פ"ג מהלכות סוכה הלכה פ פ"ג פ"ד הלכה יד י פ"ב מהלכות מעשה קרבנות הלכה יב ח"ל דלכתי שנס פוד כפסס מכוס דמעיקרא איירי סעיקר נמנח סוכה וכו' אמיתא כחם גילתה סוכה ששיין להכעל כדכתיב וכו' את קרבנה פליה לכן נשרפת אבל זכ איירי ככתה מנחה שמיאס האש וקמ"ל דנס כוס יס להכעל חלק דמה שקתה אשה קתה נעלה ולפיכך נשרפת כמו שכתבו בתוספות * כס הלכה י"ד * כס הלכה ט * פ"ט מהלכות איסורי ביאה הלכה א' ר' פ"ג מהלכות אכל הלכה ו"ז ח"ט פ"י מהלכות מעשה קרבנות הלכה ג ב פ"י מהלכות טומאת זרע הלכה ו"ז * כס הלכה ח ד"ה פ"ב מהלכות נזירות הלכה יג ו' כס פ"ח הלכה טו ח"ט פ"ג מהלכות אישות הלכה יא * פ"ט מהלכות גירושין הלכה ז * פ"ד מהלכות פקדים הלכה א ב ב פ"ט מהלכות סוכות הלכה א

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מט

בענין התנועה החדשה של נשים השאננות והחשובות בע"ה. י"ח אלול תשל"ו. מע"כ ידידי הרה"ג מוהר"ק קעלעמער שליט"א רב בבאסטאן בקהלה חשובה.

הנה בדבר הנשים השאננות והחשובות אשר בעיני הנהגות המדינות בעולם הן גם כן מהלוחמות יחד עם התנועה כזו עם הנשים הלוחמות בזה מכל העמים שבעולם, אבל נשים אלו שהן שומרות תורה רוצות להכניס מלחמתן גם במה שנוגע לכמה דיני התורה ויש מהן אשר מתפללות בטלית וכדומה בעוד דברים, ורוצה שאביע בזה דעתי בעצם הדבר ואיך שיתנהג כתר"ה.

והנה ראשית צריך לדעת כי מעיקרי האמונה הטהורה שלנו שכל התורה בין שבכתב בין שבעל פה ניתנה מהקב"ה בעצמו בהר סיני ע"י משה רבנו ע"ה ואי אפשר לשנות אפילו קוץ אחד לא להקל ולא להחמיר. אך נצטוינו שכשיש צורך לסיג ולגדר היה חיוב על הסנהדרין וחכמי התורה לתקן איזה תקנות לאסור איזה דברים וכן לחייב איזה דברים אך בהודעה מרבנן שהוא לתקנה ולסיג, ומזמן שנתפזרנו בכל הארצות לית לנו כח זה אלא שיש לחכמים לתקן כל מקום ומקום איזה תקנה רק למקומם ורק לזמן קצר. וממילא זה שהתורה פטרה ממ"ע = ממצות עשה = שהזמן גרמה הוא מן התורה וגם רבנן לא חייבו כי לא ראו בזה שום צורך לחייבן ואדרבה משמע שהצורך הוא לפוטרי דוקא מהטעמים שפטרן תורה, ולבד טעמי התורה שלא ידוע לסתם אינשי אף לא לת"ח גדולים ואנו מחוייבין להאמין שאיכא טעמים גדולים לקב"ה נותן התורה איכא גם טעמים גלויים לכל, כי סתם נשים בעולם אינן עשירות ועליהן מוטל גידול הילדים והילדות שהיא מלאכה היותר חשובה להשי"ת ולהתורה, וכן ברא השי"ת בטבע כל מין ומין דמבע"ח = דמבעלי חיים = שהנקבות יגדלו את הולדות ואף את מין האדם לא הוציא מן הכלל בזה שגם טבע הנשים מסוגל יותר לגידול הילדים שמצד זה הקל עליהן שלא לחייבן בלמוד התורה, ובמ"ע שהזמ"ג = ובמצות עשה שהזמן גרמה =, שלכן אף אם ישתנה סדור החיים בעולם גם לכל הנשים ולעשירות בכל הזמנים ואף כשאפשר למסור הגידול לאיזה אינשי ונשי כבמדינתנו לא נשתנה דין התורה ואף לא דין דרבנן, ולא תועיל שום מלחמה כי אין שום כח לשנות אפילו בהסכם כל העולם כולו שום דבר, והנשים שמתעקשות ורוצות ללחום ולשנות הן בחשיבות כופרות בתורה, עיין ברמב"ם פ"ג מתשובה ה"ח דשלשה הן הנקראין כופרין בתורה האומר אף על תיבה אחת שמשה אמרו מפי עצמו, והכופר בפירושה שהוא תורה שבעל פה, והאומר שהוחלף דבר אחד כל אחד משלשה אלו כופר בתורה ודינן שאין להם חלק לעוה"ב, ואף שלשון הרמב"ם הוא האומר שהבורא החליף מצוה זו, פשוט שהוא לרבותא דאף דאומר שהבורא החליף מצוה זו וכ"ש כשאומר שהרשות ביד האינשי להחליף, שג"כ הרי אומר בזה שאין התורה נצחית וכל הטעם הוא שהרי מכחיש כמה כתובים המורים שהתורה נצחית כדכתב הכ"מ.

איברא דאיכא רשות לכל אשה לקיים אף המצות שלא חייבתן תורה ויש להם מצוה ושכר על קיום מצות אלו וגם לשיטת התוס' רשאות גם לברך על המצות וכמנהגנו שמקיימות מצות שופר ולולב וגם מברכות שא"כ גם על ציצית שייך לאשה שתצוה ללבוש בגד שיהיה בצורה אחרת מבגדי אנשים אבל יהיה בד' כנפות ולהטיל בו ציצית ולקיים מצוה זו. ורק להניח תפילין כתבו התוס' עירובין דף צ"ו ע"א ד"ה מיכל דצריך למחות בידן משום דתפילין צריך זריזות מרובה בגוף נקי ובהיסח הדעת שמטעם זה אף אנשים שמחוייבין בתפילין נמנעין מלהניחם כל היום אלא רק זמן המועט דתפלה בשחרית, וכן איפסק ברמ"א או"ח סימן ל"ח

סעי' ג', ובתרגום יונתן על קרא דלא יהיה כלי גבר על אשה איתא לא יהי גולין דציצית ותפילין דהינן תיקוני גבר על איתא לא סבירא להו לתוס' זה, ופשוט שהתוס' סברי שאינו מתרגום יונתן. אבל פשוט שהוא רק בחשקה נפשה לקיים מצות אף כשלא נצטווה, אבל מכיון שאינו לכוונה זו אלא מצד תורעמותה על השי"ת ועל תורתו אין זה מעשה מצוה כלל אלא אדרבה מעשה איסור שהאיסור דכפירה שחושבת דשייך שיהיה איזה חלוק בדני התורה היא עושית גם במעשה שחמיר.

ושנית צריך לדעת כי אין זה בשביל שנשים פחותות במדרגת הקדושה מאנשים דלענין הקדושה שוות לאנשים לענין שייכות החיוב במצות שרק מצד הקדושה דאיכא בישראל הוא ציוי המצות וגם לנשים נאמרו כל הקראי דקדושה בין תחלת תנאי קבלת התורה והייתם לי סגולה ואתם תהיו לי גוי קדוש שנאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים, ובין ואנשי קדש תהיון לי שבמשפטים והייתם קדשים דשמיני וקדשים תהיו והייתם קדשים שבפ' קדשים וכי עם קדוש אתה לה' שבפ' ראה ובכל מקום שנמצא ענין קדושה דישראל נאמר גם לנשים, ולכן גם הנשים מברכות בלשון אשר קדשנו במצותיו כמו האנשים אף על המצות שלא חייבתן תורה, ורק שהוא קולא מאיזה טעמי השי"ת שרצה להקל לנשים כדלעיל ולא מצד גריעותא ח"ו, ובהחייבים בין איש לאשתו איתא חיוב הכבוד על האיש לאשתו ועל האשה לבעלה בלא שום חלוק, והרבה מהנשים שהיו נביאות ויש להן כל דיני נביא שבאנשים, ובהרבה דברים נשתבחו בין בקראי בין בדברי חז"ל עוד יותר מלאנשים, וליכא שום זלזול בכבודן ובכל דבר בזה שנפטרו מלמוד התורה וממצות שהזמ"ג וליכא כלל שום סבה להתרעם כלל, וזה יש לכתר"ה להסביר בכל פעם ופעם ולהיות תקיף וחזק בדעתו שהוא כדני התורה למחות באלו הנשי שאחר כל זה יעמדו בדעתן האולת והעקושה שלא לשנות שום דבר ממנהגי ישראל הקדושים.

ובזה אגמור בברכה לשלום אמת וכוח"ט לכתר"ה ולכל אשר אתו ולכל הקהל הקדוש האנשים והנשים והטף. ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

שו"ת חוות יאיר סימן רכב

שאלה דבר זר נעשה באמשטרדם ומפורסם שם. שאחד נעדר בלי בן וצוה לפני פטירתו שילמדו עשרה כל יום תוך י"ב חודש בביתו בשכרם ואחר הלימוד תאמר הבת קדיש [עי' שו"ת ר"ש מדינא חלק א"ח סי' ו'] ולא מיחו בידה חכמי הקהילה והפרנסים. ואף כי אין ראייה לסתור הדבר כי גם אשה מצוות על קידוש השם גם יש מנין זכרים מקרי בני ישראל ואף כי מעשה דר"ע שממנו מקור אמירת יתומים קדיש בבן זכר היה מ"מ יש סברא דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש כי זרעו היא. מ"מ יש לחוש שע"י כך יחלשו כח המנהגים של בני ישראל שג"כ תורה הם ויהיה כל אחד בונה במה לעצמו ע"פ סברתו ומחזי מילי דרבנן כחוכא ואטלול' ויבואו לזלזל בו וכ"כ התוס' בפ' אין עומדין על הבא לשחות בסוף כל ברכה לתירוץ ואין לומר שאני שם שהוא תקחז"ל ונזכר בגמ' י"ל דכ"ש זה שלא נזכר בגמ' ומ"מ בא ממדרש ומנהגן של ישראל תורה וצריך חיזוק כמבואר בגמ' יבמות דף ל"ו ע"ב ובכמה דוכתי דע"כ חז"ל עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. ואף על פי שלא נאמר שם רק מלמדין אותו שלא לשחות ולא אמר מוחין ואפי' ה"ז מגונה כמו בשמע שמע לא אמר ונ"ל דע"כ לא זכרו הרמב"ם מ"מ י"ל שאני התם דעביד לגרמי' ולא ילמדו ממנו רק יחשבוהו לגס רוח כמ"ש התוס' באמת לטעם ג"ז. ולכן בנדון זה שיש אסיפה ופרסום יש למחות.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות שחיטה סימן א סעיף א

הכל שוחטין לכתחלה אפילו נשים. הגה: יש אומרים שאין להניח נשים לשחוט שכבר נהגו שלא לשחוט, וכן המנהג שאין הנשים שוחטות (ב"י בשם האגור).

ש"ך יורה דעה סימן א ס"ק א

וכן המנהג. כ"כ האגור והב"י השיג עליו דלא ראינו אינה ראה ולפעד"נ דדעת האגור כמ"ש מהרי"ק בשרש קע"ב דבמנהג וכה"ג הוי לא ראינו ראה וכמ"ש הרב בח"מ ס"ס ל"ז.

תוספות מסכת יבמות דף מה עמוד ב ד"ה מי לא

מי לא טבלה לנדוטה - תימה דאמר לקמן (דף מו:): דגר צריך שלשה דמשפט כתיב ביה ואפילו למאן דאמר בריש סנהדרין (דף ג.) דבר תורה חד נמי כשר מכל מקום אין דרך נשים להביא איש עמהן בשעת טבילה ואשה אינה ראויה לדון כדתנן (נדה דף מט:): כל הכשר לדון כשר להעיד ובהדיא איתא בירושלמי דיומא מעתה שאין אשה מעידה אינה דנה ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת להן שידונו אי נמי על פי הדיבור שאני וי"ל האי דבעינן שלשה היינו לקבלת המצות אבל לא לטבילה אף על גב דאמרין לקמן (דף מז:): דשני ת"ח עומדים מבחוץ היינו לכתחלה דעדיף טפי ויש מפרשים דכיון דידוע לכל שטבלה כאילו עומדים שם דמי ומיהו קשיא דטבילת נדה בלילה ולקמן (דף מו:): אמר אין מטבילין גר בלילה אבל אי לאו כתיב משפט אלא אקבלת מצוה אתי שפיר והא דאין מטבילין היינו לכתחלה מדרבנן.

העמק דבר פרשת בחקותי פרק כו פסוק יד

ואם לא תשמעו לי. שלא תעשו לשמי, ואם כי באמת אין בזה החטא כדי עונש גדול, אבל מכל מקום הכתוב הולך ומונה איך דרכו של יצה"ר להתחיל בדבר קטן ונוקב ויורד עד התהום, על כן מתחלה מפתה שלא לעשות לשמה, ומכש"כ דברים מדינים ומעשה צדקה וחסד הנהוג גם בטבע ישראל, וכשנעשה שלא לשמו של הקדוש ברוך הוא, מגיע אח"כ ולא תעשו את כל המצות האלה. שלא לעשות כלל, ואינו דומה למה שאמרו חז"ל [פסחים נ' ב'] לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, דהתם מיירי ביחיד, שאפילו הוא לא הגיע למדה זו לעשות לשמה, יבא אחר או גם הוא אחר כך לידי לשמה, מה שאין כן אם בהסכמת הרבים שלא לעשות לשם ה', לבסוף יוסיפו סרה שלא לעשות כלל:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן יב

ג. אם מותר לאשה להגיד שיעור בבית הכנסת

שאלת אם מותר להניח לאשה להגיד שיעור, בבית כנסת או בית מדרש שלא בשעת התפילה. כגון שביליל שבת נהוג שאיזה בעל הבית נותן שיעור בבית המדרש בפרשת השבוע ובאים לשמוע אנשים ונשים, אם מותרת אשה ליתן השיעור.

ונראה שעצם מה שיושבים השומעים בתערובות הוא חיסרון גדול, אבל לא אכנס לדון בנידון זה למעשה. ועצם הגדת השיעור על ידי אשה מותר, אם הוא באקראי בלבד. וצריך להזהירה שתשב בדווקא בעת אמירת השיעור, שיהיה באופן צנוע יותר. כמו כן יש לעשות זאת בבית פרטי דווקא, ולא בבית כנסת או בית מדרש.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן מד

בענין אם יש למנות אשה להשגחה על כשרות פורים תש"כ מע"כ ידידי הנכבד הרה"ג מוהר"ר ברוך אהרן פופקא שליט"א.

הנה בדבר האלמנה אשת ת"ח אשר היה משגיח על כשרות ונשארה בלא כלום ואין לה במה לפרנס את בניה היתומים ובאשר היא אשה צנועה ויראה את ה' באמת והיא גם חכמה ונבונה ובעלת אחריות אשר יש לסמוך עליה שהיא תהיה תחת בעלה להשגיח ויהיה לה מזה הפרנסה עבודה ועבור בניה ורצון כתר"ה לידע דעתי בזה. והנה מדין נאמנות הא נאמנת אשה על איסורין ועיקר הדין דע"א נאמן באיסורין ידעין מוספרה לה שנאמר באשה שנאמנת כמפורש בתוס' ריש גיטין. אבל בפסחים דף ד' ועירובין דף נ"ט איתא שרק בדרבנן כבדיקת חמץ ותחומין נאמנות ותירצו התוס' דבבדיקה דהוא טירחא יתירתא ותחומין שאין בידה לא היו נאמנות, אבל פשוט שהוא משום דהוא כעין איתחזק איסורא דכל זמן שלא ידוע בברור שהוא בתוך התחום אסור משום דאיירי דלפי מדידה הפשוטה הוא יותר מתחום ומעידות שהוחזקו לילך עד כאן דאמרינן דמסתמא היה זה ע"י אדם שידוע אופני המדידה עיין בבאור הלכה /או"ח/ סוף סימן שצ"ט, דבלא איתחזק איסורא הא /היא/ נאמנת אף שאין בידה דספירת שבעה נקיים אין בידה ונאמנת עיין במהרש"א גיטין שם /דף ב/ על התוד"ה ע"א שכתב דלאו בידו ולא איתחזק איסורא נמי ילפינן מנדה וכן מוכרח לפרש שם בתוס' וכן הוא ברשב"א עיין שם, וכן משמע בש"ך יו"ד סימן קכ"ז ס"ק כ"ט, ולכן מוכרחין לומר דבתחומין הוא כעין איתחזק איסורא אבל כיון שלא הוי איתחזק גמור דרך מצד הספק נמנעו מלילך נאמן ע"א שהוא איש והחמירו בכזה באשה בדבר שהוא מדאורייתא והוצרכו לומר משום שתחומין דרבנן. ולולא דמסתפינא הייתי מפרש דקאי על הרישא שאיירי במדדו עתה והוא חוץ לתחום לפי מדתם והעבד והשפחה מעדיין שהוחזקו לילך גם בכאן נאמנין נגד המדידה ועל זה מסיק שלא אמרו חכמים להחמיר אלא להקל משום שתחומין דרבנן ואף על אנשים הוצרך לזה שהוא דרבנן דבדאורייתא היה לחומרא כיון דהוא נגד המדידה ולא היינו תולין בטעות ולרבותא נקט שגם עבד ושפחה נאמנים אף נגד המדידה אך התוס' שהקשו מכאן מהא שנאמנות נשים באיסורין מפרשי שלא קאי ארישא וכן משמע קצת ברמב"ם סוף פכ"ח משבת ומש"ע /או"ח/ סוף סימן שצ"ט שנקטו זה בהלכה אחרת משמע שהוא דין בפני עצמו ואף בלא מדדו עתה הוצרכו לזה שהוא דרבנן. עכ"פ אף לתוס' שהיה חלוק בכזה בין איש לאשה הוא משום דהוא כעין איתחזק איסורא כדבארתי.

וא"כ בהשגחה על כשרות שבידה הוא שלא להניח להאכיל דברים האסורין, וגם לא איתחזק איסורא דאף אם ההשגחה היא אצל אחד שאינו נאמן לכשרות נמי אין להחשיב זה איתחזק איסורא ולכן אף אם נימא שלא נחשב זה כבידה משום שאפשר מצד אלמות של הבעלים האיננו נאמן לא ישמענו לה, מ"מ כיון שלא איתחזק איסורא מאחר דהמסחר שלהם הוא רק בדברים כשרים שרוב דברים קונים ודאי דברים כשרים

מצד מירתתי והחשש הוא שמא קונים גם דברים אסורים שעל זה ודאי לא איתחזק ויש להאמין לה אף שיתחשב שאינו בידה.

אבל המג"א /או"ח/ בסימן תל"ז סק"ח כתב מתוס' עירובין דף ל"א דרך בבית שלהן נאמנים אבל השולח אותן לעשות דבר אין נאמנים ופליגי אתוס' פסחים /דף ד/ דסברי דמה שבידם נאמנים אפילו בדאורייתא כשאנו טורח גדול עיין שם, ואף דלא נמצא בתוס' עירובין /דף נ"ט/ בנשים דאיירו שם לענין קטנים, וא"כ היה מסתבר שנשים מהימני להניח עירוב כמו שנאמנות לומר שמקום זה הוא בתוך התחום ולהניח עירוב היו אפשר מהימני אף אם היה דאורייתא משום טעם דבידה אף שהוא בשליחות מאחרים ורק בקטן שאמר שם שאינו נאמן לומר דממטי ליה אף שהוא בידו הוצרכו לומר דמה שנאמן קטן בבדיקה הוא בבית שלו, צריך לומר שסובר המג"א דכיון דבחד דינא נקט בפסחים /דף ד/ בנאמנות דבדיקה נשים וקטנים לכן מאחר דלקטנים צריך לאוקמי דהוא דוקא בבית שלהן גם נשים הוא דוקא בבית שלהן. ונמצא להמג"א שגם אשה אינה נאמנת לומר שהניחה העירוב לתוס' עירובין וכמפורש במחצה"ש שמה שציין המג"א וכמ"ש /או"ח/ סימן ת"ט סעיף ח', הוא דאם שולח אשה וקטן שיניח לו עירוב לא סמכי עליהו, ובעצם תמוה מאד דלא הוזכר שם אלא שע"י חשו"ק לא סמכי עליהו, וצריך לומר דאין הכוונה ששם נאמר שאין סומכין על אשה דאפשר שהש"ע לא פסק כתוס' עירובין אלא שהמג"א סובר דלתוס' עירובין גם נשים יש להם הדין כמו לחש"ו שאיתא בסימן ת"ט שאין סומכין עליהו. אבל יקשה מ"ש מזה שנאמנות נשים לומר שמקום זה הוא בתוך התחום שזה מפורש במתני' ואיפסק בש"ע /או"ח/ ס"ס שצ"ט. וצריך לדחוק דהנחת עירוב להתיר לו ד' אלפים הוא נגד חזקת איסורו לילך לשם וכל הנאמנות דע"א הוא משום דבידו ובאשה לא מועיל מה שבידה במעשה אחרים, אבל להעיד על מקום זה שהוא בתוך התחום שאינו נגד איתחזק גמור כדלעיל האמינו גם לאשה כיון שהוא בדרבנן, וגם יש לומר דהעדות שהוא בתוך התחום נוגע גם לה שגם היא מותרת לילך כשתרצה והוי זה כעל בית שלה שנאמנת. עכ"פ להמג"א אליבא דתוס' עירובין הא אין להאמינה בשל אחרים אף בדרבנן וכ"ש בדאורייתא. אבל לבד שלדינא אין לחוש לזה דהא בש"ע לא פסק כן דרך בקטן איתא בס"ס שצ"ט שאינו נאמן וכן בטבילת כלים איתא /יו"ד/ בסימן ק"כ סעיף י"ד רק שקטן אינו נאמן כיון שהוא דאורייתא משמע דאשה נאמנת כתוס' פסחים וסתמא הוא אף על של אחרים וכן הוא מפורש בש"ך יו"ד סימן קכ"ז ס"ק כ"ט וכן משמע בהגר"א שם ס"ק ל"ב, הנה נראה דהכא גם לתוס' עירובין נאמנת דהא זה שבבית שלהן נאמנות כתבו התוס' שם משום דרמי עליהו ולכן אף בשל אחרים אם רמי עליהו הוי זה כמו בשלהן וא"כ כשפרנסתה מהשגחה הרי רמי זה עלה שלא מטובה עושה זאת אלא מצד שנשכרה לזה נאמנת באופן שנאמנת בשלה. ולכן מעשים בכל יום בכל הדורות שהיו שוכרין נשים לבשל ולקנות בשר וכל מיני אוכלין והיו סומכין עליהן ולא היה קשה מזה על תוס' עירובין משום שכיון שנשכרו לזה הרי רמי זה עליהו שנאמנות כמו בשלהן ממש. ועיין בגיטין דף ז' שרחב"ג סמך על עבדיו ועבדים לא עדיפי מנשים דגם על עבדים אמר בפסחים משום שהוא דרבנן כמו שאמר על נשים וכן בדף ס"ז /גיטין/ בעבדי דריש גלותא שלא רצה ר' ששת לאכול רק משום דידע דהיו חשודין דהיו לא מעלו עיין שם.

נמצא שמצד נאמנות אין שום חשש שאם אף היא מוחזקת לאשה כשרה וליודעת ומבינה איך ומה להשגיח יש לסמוך עליה. אבל יש לדון בזה מצד אחר, דהנה הרמב"ם בפ"א ממלכים ה"ה כתב וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש, ואף שלא ידוע לי בעניי מקום לדבריו דבספרי שציין הכ"מ והרדב"ז ומ"ע לא הוזכר אלא מלך ולא מלכה אבל דין כל משימות שלא יהיו נשים לא הוזכר שם, וצריך לומר דהוא

סברת עצמו כמו שדרשין לכל משימות שלא יהיו אלא מקרב אחיך ביבמות דף מ"ה, דרשין נמי כל הדינים שבפרשה שנאמר על מלך גם לכל משימות שהוא גם לזה שנאמר בספרי מלך ולא מלכה שה"ה לכל משימות שלא ממנים אשה. והשגחה על כשרות מסתבר שהוא מינוי וראיה לזה מקידושין דף ע"ו שאיתא במערבא אפילו ריש כורי לא מוקמי מינייהו ופרש"י ממונה על המדות, והוא ממש כמו השגחה על הכשרות דמה לנו כשרות המשקלות והמדות לכשרות איסורי מאכלות, והטעם הוא שהחלוק בין להחשיבו לפועל ובין להחשיבו לממונה שהוא שררה אינו מצד חשיבות המלאכה, אלא דאם נשכר לעשות רצון המשכיר הוא פועל אף שהיא מלאכה חשובה ואם נשכר לעשות נגד רצון בעה"ב כהשגחה על המשקלות ומדות שבעה"ב היה אפשר רוצה שיכשיר לו גם משקל ומדה החסרים והוא ממונה לפוסלם וליקחם מבעה"ב הוא שררה על בעה"ב שבעה"ב מחוייב לעשות כמו שהמשגיח אומר. וכן הוא ממש ממונה להשגיח על הכשרות שמלאכתו הוא לעשות אף נגד רצון בעה"ב שלא להניח לבעה"ב שיקנה דברים אסורים וא"כ להרמב"ם אין למנות ע"ז אשה, אבל משמע לי שלא כו"ע סברי כן דהחינוך כתב דין ולא אשה רק במלך ולא מלכה ובדין ירושה נקט שגם בכל מינויים אלמא דדין ולא אשה אינו בשאר משימות והטעם דמקרב אחיך קאי על כל משימות שהוא מרבויה דתשים כמו שקאי על מלך כדמשמע מפרש"י אבל דרשא ולא מלכה שנאמר רק במלך מנא להו שיהיה גם בכל משימות כן, וכ"ש לתוס' סוטה דף מ"א שגם לענין מקרב אחיך יש חלוק בין מלך לשאר משימות שאין למילף מדין מלך ודין שאר משימות אינו מצד שיש לו כל דיני המלך אלא משום דסמך משימות למקרב אחיך ש"מ דבעינן בהו מקרב אחיך קצת כגון אמו מישראל ומלך חזר ושנה עליו מקרב אחיך תשים עליך מלך דקפיד שיהיה אביו ואמו מישראל ע"ש א"כ ודאי שאין למילף פסול אשה שנאמר רק במלך לומר שגם בכל משימות תפסל אשה ולכן משמע שהתוס' סוטה ודאי פליגי על הרמב"ם וכן משמע שיפלוג רש"י ור"ן קידושין/דף ע"ו/ו כדכתבתי ממשמעות פירושם, וכן משמע שלא כל דבר ילפינן מדין מלך דהרי לענין דין ירושה הוצרך לדרשא אחרת הוא ובניו בקרב ישראל כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו בספרי שם וא"כ צ"ע שיטת הרמב"ם ולכן לצורך גדול בשביל חיות האלמנה ובניה היתומים יש לסמוך על החולקים על הרמב"ם ולמנותה תחת בעלה להשגחה.

אבל נראה שלמה שבארתי שזה שהשגחה נחשב מינוי הוא משום דעבודתו הוא נגד רצון בעה"ב יש עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם. שהיא תהיה שכורה מהרב שרק הרב יהיה בעלים שלה ובעה"ב ישלם השכר עבור ההשגחה להרב, שאז אין לה דין שררה ומינוי שלהרב צריכה לשמוע לעשות כפי שיאמר לה איך להשגיח ומה הוא דבר האסור כי הלא עיקר האחריות שהקונים סומכים הוא על הרב ונחשבת היא רק כעושה מלאכת הרב בדברים שיכולה לעשות שנחשבת לגבי הרב רק כפועל בעלמא שאפשר לו גם להעמיד אשה כיון שהיא נאמנת כלעיל ואף שהא דריש כורי וריש גרגותא נאמר סתם שלא מוקמו מינייהו שהוא אף שמשלמין שכירותו מהב"ד ומהעיר ולא מבעלי החנויות ובעל הגרגותא, הוא משום דשם אין זה מלאכת הב"ד אלא שביחוד ממנים על זה הדבר בפני עצמו וכן הוא אם יהיה מינוי השגחה מהעיר נמי היה נחשב מינוי אף אם התשלומין יהיה מקופת העיר אבל במדינתנו עיקר ההשגחה הוא על הרב שעליו הוא כל מעשה השגחה לכן אם גם הוא ישלם השכירות הוא רק פועל של הרב ולא ממונה בשררות השגחה כדבארתי.

ובדבר איש ואשה שזה שתי שנים שעשו דיווארס בחוקי המדינה ולא נתגרשו בגט פטורין ועתה מעשה שלום ביניהם שמוכרחין מצד דיני המדינה לעשות נישואין להחשיבם איש ואשתו בדיני המדינה ומחמת

שהוא גנאי להם שילכו אצל שופט העיר שיעשה נישואין כמנהג האינם שומרי דת רוצים שכתר"ה יעשה נישואין ביניהם בקידושין וחופה אף שאין שייך לברך דהא הם איש ואשתו בדיני התורה והוא רק מעשה הבל בעלמא אומרים שיעשה קידושין וחופה בלא ברכות, הנכון לע"ד שלא יעשה מעשה קידושין וחופה כלל כדי שלא יאמרו שגם בדיני ישראל תופסים הדיווארס של המדינה לגט כי במדינה הזאת שרבים הם שאין יודעין כלל מדיני התורה יש לחוש שימצאו הרבה שיטעו בזה ולכן אין כדאי לעשות שום מעשה שיראה שנישאו עתה מחדש, אלא יכול כתר"ה למלאות הלייסענס ולחתום שם עדים ולא שייך לחוש לשיקרא כי עשיית השלום ביניהם יש לקרא כמו נישואין מחדש כיון שלמעשה היו כמגורשין אף שלדינא לא היו מגורשין שייך לקרא לזה שנשאה מחדש בשם נישואין שניים שהרי למעשה נושאה עתה מחדש לביתו כמו בתחלת נישואין ואין בזה שום שקר. וזה ראוי לעשות כדי שלא יצא לעז עליהם שנישאו אצל שופט שלא כדיני ישראל ויהיו גם כאלו שיחשבו שהוא נישואין ראשונים שלהם. והנני ידידו ומברכו בחג כשר ושמח, משה פיינשטיין

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן מה

עוד בענין אשה להתמנות דהשגחה מע"כ ידידי הרב הגאון מוהר"ר מאיר אסמעל /אמסעל/ שליט"א עורך ירחון המאור.

הנה מה שמתנצל כתר"ה מה שהוא סובר דלא כדברי איני יודע למה הוא צריך להתנצלות הא ודאי שכל אחד צריך לברר האמת לפי דעתו בין לקולא בין לחומרא אף כשהוא תלמיד נגד סברת רבו וכ"ש לאחרים שאינם תלמידיו. ועיין בספרי אגרות משה חאו"ח סימן ק"ט שהארכתי בזה קצת. ואם כוונתו להתנצל במה שאולי בלשונו הטיח דברים כנגדי הנה ידוע לכל המכירים אותי שב"ה אני רחוק מקפידא ח"ו על שום אדם וכ"ש על ת"ח. ולכן אכתוב רק לעצם הענין.

הנה מש"כ כתר"ה שמצד תשובתי בזה שהקשתי על הרמב"ם שפוסל נשים אף לכל משימות שלא ידוע לי בעניי מקור לדבריו, וגם שמשמע לי שלא כו"ע סברי כן יוצא מכשול שימנו נשים לפרעזדענט במדינת ישראל, אין אנו אחראין להנהגת המלכות דשם שהיא בעוה"ר אצל כופרים ומומרים ואין מתחשבים עם דעותינו כלום ואף אם כו"ע יסברו כהרמב"ם וגם היה מפורש בגמ' ואף בתורה שבכתב לא היו מתחשבים מזה כמו שלא מתחשבים עם כל איסורי התורה החמורים ביותר והמפורשים בגמ' ובקראי וממילא אין שום מכשול מזה. ולשמא ימנו אשה להבתי כנסיות שבמדינתנו אמעריקא נמי לא שייך שיוצא מזה מכשול, דהבתי כנסיות והמוסדות שמתנהגים ע"פ דרך התורה לא יעשו בלא הוראת רב מובהק וממילא סגי לזה גם שיטת הרמב"ם שלא למנות אשה, ולאלו שסרו מדרך התורה הרי גם אם הוא איסור ברור ומפורש שבתורה לא ישגחו ע"ז ואין אנו אחראין עליהם. וממילא נמצא שליכא שום מכשול ח"ו מברור ההלכה שכתבתי שלא כו"ע מודו להרמב"ם וטעות הוא ביד אלו שערערו לומר שהוא מכשול.

ובכלל הרי מינוי כופרים ורשעים ודאי אינו כדין התורה כמפורש ברמב"ם פ"א ממלכים ה"ז וכל מי שאין בו יראת שמים אף על פי שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינוין שבישראל ואף דוד לא זכה אלא לכשרים עיין שם וכ"ש שכופרים ורשעים אין ממנים לשום מינוי ובזה כו"ע מודו ומפורש זה גם בחינוך במצוה תצ"ז תצ"ח ואין שייך לחלוק ע"ז דעיקר תכלית מינוי מלך הוא רק לחזוק התורה והמצות כדאיתא בספ"ד ממלכים וכן כל המינוין בישראל, ודין זה חמור ממינוי אשה כשרה דבאשה מסתפק המנ"ח שמא

ע"י ירושה אפשר גם מלכה עיין שם ובמינוי כופרים ורשעים ומי שאין בו יראת שמים אף כשליכא בן אחר אין ממנין אותו לא למלך ולא לכל מינויין וליכא שום ספק בזה. וזה אין מחזיקין אותן המערערים למכשול ומה שמבררין הדין דאשה כשרה חושבין למכשול וברור שאם יזדמן באיזה מקום שרוצים למנות לאיזה מינוי רק או איש שהוא כופר ובעל עברות או אשה כשרה וא"א לפעול שלא ימנו שום אחד מהן אלא איש כשר, שודאי צריך לסייע שימנו את האשה הכשרה ולא את האיש הכופר והרשע. ולכן רק דבר הבל הם ולא מיראת שמים דברו זה ופלא על כתר"ה שחשש לדבריהם ובא מחמת זה בהדפסת דבריו לשם שמים להסיר מכשול ואין בזה אף נדנוד של מכשול ובשביל זה לא היה לו להוציא אף פרוטה אחת.

עוד נראה ברור שמחוייבין לברר הדין אף אם יש לחוש ליציאת איזה מכשול לאיזה טועים ושוטים כמפורש בב"ב דף פ"ט על הא דאריב"ז אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר איבעיא להו אמרה או לא אמרה ופשיט ר' שמואל ב"ר יצחק אמרה ומהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם וברור הדין אף לקולא הוא חיוב גדול מלמוד התורה שזה עצמו הוא הלך טוב לצדיקים. אבל האמת שאין בזה שום מכשול כדכתבתי.

ועתה נעיין בהענין ממש מה שהביא כתר"ה מרמב"ן ורשב"א ריש שבועת העדות דג"כ סברי כהרמב"ם שלכל משימות פסולות נשים לא נזכר זה בדבריהן אלא דהוקשה להו על דבורה שהיתה מתנהגת כדין מלכה שכל השופטים היה להם דין מלך והקושיא ואף על גב דאמרין בספרי לא קאי על מה שהיתה דנה דלישב בדין לא הוי כלל באיסור דמינוי אלא כשנתמנה להיות משופטי העיר אך הוא מדין אחר שאשה פסולה לדון כשם שפסולה להעיד וע"ז תירץ הרמב"ן דלא דנה כלל ושפטה את ישראל פירוש שהנהיגה את ישראל שעל פיה ובעצתה היו נוהגין זע"ז כדין מלכה, והקשה ע"ז קושיא אחרת דא"כ פסולה מהא דספרי מלך ולא מלכה ותירץ שלא מינוה למלכה אלא ששמעו לדבריה כמו למלכה. ואח"כ תירץ על הקושיא דפסולה לדון א"נ מקבלין היו דבריה ברצונם היינו שלא בכפיה והפסול לדון אינו עצם הפס"ד אלא הכפיה. וא"כ איתא ברמב"ן הדרשא דספרי רק על מלך ולא מלכה ולא נזכר שאר משימות. וממש כן הוא ברשב"א, אך בתירוץ שני יש חלוק שהוא תירץ שהיו מקבלין אותה כדרך שאדם מקבל אחד מן הקרובים שהוא אף לכפיה. ומזה ראייה קצת שלשאר משימות כשרה אשה דהא משמע שלא בכל פעם היו צריכים לקבלה להרשב"א אלא כוונתו כמו שכתבו התוס' בשבועות דף כ"ט ובגיטין דף פ"ח ובב"ק דף ט"ו שקבלו אותה עליהם משום שכינה והוסיף הרשב"א באור דאף שהיתה נביאה מ"מ לא נתכשרה בזה אלא בשביל זה קבלוה וההכשר הוא כמו שיכולין לקבל פסולין, וא"כ יקשה דנהי שמתורץ הא דפסולה לדון מ"מ הא כיון שקבלוה עליהם לקביעות יש לאסור מאיסור פסול אשה לכל משימות וע"ז מתורץ דקבלוה עליהם דכל מינוי הוא בקבלה ורצון שאסור אלא צריך לומר דסובר הרשב"א דאשה כשרה לכל מינויין ורק למלכות פסולה. ואף אם נדחוק לפרש ברשב"א דבכל פעם קבלו בע"ד אותה עליהם לדין זה שאין בזה ענין מינוי וליכא ראייה מרשב"א מ"מ מתוס' הוא ראייה ברורה מג' מקומות אלו שסברי דאשה כשרה לכל משימות לבד ממלכות ומסתבר שגם הרשב"א סובר כן. ועיין ברא"ש ש"ר פ"ב שבועת העדות שכתב נמי בתירוץ ב' דמשום הנבואה קבלוה עליהם כתוס' בג' המקומות וא"כ סובר ג"כ דכשרה לכל משימות לבד ממלכות. והר"ן שבועות דף כ"ט/הוא ממש כדברי הרשב"א וא"כ מסתבר שגם הוא סובר כן אך שליכא ראייה ברורה מהר"ן כמו שכתבתי להרשב"א אבל להיפוך שפסולה לשאר משימות ודאי ליכא ראייה מהר"ן ורשב"א.

אך בריטב"א איתא וה"ה לשאר משימות אף שלא מובן לאיזה צורך הוצרך לזה דהא דבורה התנהגו בה ככל השופטים שהם בדין מלך ויש לו הקושיא בלא זה אך אולי סובר הריטב"א דשופטים לא היה להם דין מלך אבל הוא דוחק גדול דמסתבר דכל השופטים היה להם דין מלך כיהושע שמפורש בקרא שהיה בדין מלך למורד במלכות וכן היה ודאי לכל השופטים ואף שהיה חסר להם דין מלך לכל דיני מלך מ"מ לגבי אשה שפסולה למלכות יש להיות להם דין מלך כמו שהיה להם דין מלך לחיוב מיתה למורד בהן ולקדש מקום משכן דשילה וכדומה ואולי לרוחא דמלתא כתב זה הריטב"א להקשות אף אם נימא שלא היה להם דין מלך לזה כיון שסובר כהרמב"ם. עכ"פ הריטב"א סובר כהרמב"ם אבל הרמב"ן והרא"ש והתוס' פליגי ומסתבר שגם הרשב"א והר"ן פליגי על הרמב"ם כדלעיל.

ומש"כ כתר"ה דכיון דכתיב איש הרי הוא מיעוט לאשה לא נכון כלל דהאיש שנכתב בפרשת מלכים לא נכתב בהמינוי להקים איש מלך אלא בפסול נכרי ובזה אם נלך בתר המשמעות היה להיפוך שבאשה הוא עוד קולא שאשה אפילו נכריה וזה א"א דהא דרשין מלך ולא מלכה לכן אין במשמעות זה כלום ואין לדרוש מזה למעט אשה והמיעוט לאשה ממלכות הוא מקרא דמלך ולא מלכה כדאיתא בספרי, ומה שהביא כתר"ה מפסיקתא זוטרתי שדריש מאיש ולא אשה הוא תמוה דהוא נגד הספרי ולכן משמע שאיזה ט"ס נפל שם. ולא מובן מש"כ כתר"ה דבעל הפסיקתא היה עוד קודם הרמב"ם מה בזה וכי בשביל זה אין יכולין הראשונים כתוס' ורמב"ן וכדומה למיפלג עליו, והם רק דברים יתרים בעלמא והי"ל לכתר"ה רק לומר שאיכא עוד מ"ד דסובר כהרמב"ם. וכי אני לא ידעתי שיש הרבה הסוברים כהרמב"ם דאני כתבתי רק שמשמע לי שלא כו"ע סברי כן וזה אמת ולא הרויח כתר"ה כלום בזה שהביא שיש עוד מרבתינו הראשונים שסברי כהרמב"ם.

ומש"כ לדחות ראייתי שהחינוך אינו סובר כהרמב"ם מדנקט דין ולא אשה רק במלך ולא מלכה ובדין ירושה נקט שגם בכל מינויים מהא דהשמיט החינוך מה שאין מעמידין מלך מגרים, לפלא שלא ראה כתר"ה דין פסול גרים במקומו הראוי שהוא במצוה השניה תצ"ח הסמוך לזה דלא תוכל לתת עליך איש נכרי ומפורש גם שם שכמו כן לשאר המינויים פסולין גרים ונתגדלה הראיה ביותר ותחת אשר בא לדחות דברי עוד מבלי משים חיצק כתר"ה את דברי.

ומה שהאריך כתר"ה בשיטת רש"י באמו מישראל שלהרשב"א והריטב"א יבמות /דף מ"ה/ סובר רש"י מקרא דמלך שאני משאר משימות משום דמקרב אחיך קאי רק על מלך ואשר לא אחיך הוא קאי על שאר משימות ונתינות שפירושו לא אחיך כלל, לא ידוע לי כוונתו שיהיה שייך לכאן. ואם הוא רק להקשות עלי מה שכתבתי דמשמע מפרש"י דמקרב אחיך קאי על כל משימות שהן מרבויא דתשים כמו שקאי על מלך שאינו כהרשב"א והריטב"א, הרי אינה קושיא כלל דכן הא איתא בפרש"י בקידושין דף ע"ו וכן הוא בר"ן שם ומטעם זה מפרשי התוס' לפרש"י דגם למלך כשר מדינא מי שאמו מישראל ורק משום דזילא מלתא שהוא רק מדרבנן דלכן הקשו עליו ביבמות ובסוטה, וגם הר"י בתוס' סוטה /דף מ"א/ סובר דמקרב אחיך קאי על כל משימות מדסמך משימות למקרב אחיך ובמלך סובר שמדאורייתא פסול מי שאמו מישראל מדחזר ושנה עליו מקרב אחיך תשים מלך ולא שייך להקשות מרשב"א וריטב"א שסוברין דגם לפרש"י פסול מדאורייתא למלך ויש חלוק בין שאר משימות מצד דרשא אחרינא בהקראי שלא נזכר כלל ברש"י שלנו ואולי היה להם גירסא אחרת כדכתב כתר"ה אבל ברמב"ן הא מפורש שהגירסא ברש"י סוטה /דף מ"א/ הוא כברש"י שלנו ומפרש ברש"י כדסברי התוס' לדידיה שהוא רק מדרבנן משום דזילא מלתא ורק הרמב"ן סובר שמלך שאני מדאורייתא מהקראי כדמפרשי הרשב"א והריטב"א ולכן אולי גם ברשב"א וריטב"א הוא רק דברי עצמן כמו

ברמב"ן וצריך להגיה שם באופן שלא קאי על רש"י וצ"ע איך להגיה. בכל אופן ל"ק כלום על מה שכתבתי בשיטת רש"י בגירסתנו שכן גרסי התוס' מרשב"א וריטב"א לגירסתם. ומה שמשמע מלשון כתר"ה שמה שפי' הר"י בתוס' הוא פירוש דעת רש"י ושכן איתא במאירי הוא מתרץ גם הא דרשב"א וריטב"א אף אם גרסי כגירסתנו דפי' הר"י לא שייך כלל לפירוש הרשב"א והריטב"א אך זה אפשר שיסבור כהר"י כדאיתא במאירי וטעם דזילא מלתא שכתב אולי הוא רק טעם על דין התורה שמלך עדיף.

אבל מה שמסיק כתר"ה דלהרשב"א והריטב"א אי לאו דכתב דין שאר משימות שחלוקין ממלך היו כדין מלך וסובר כתר"ה שהוא משום דהן ממש כמלך לא נכון כלל דודאי אילו כתב הפסולין רק במלך לא היו יכולין למילף שאר משימות ורק אחרי שכתוב בקרא תרוייהו מלך ושאר משימות אם לא היה נכתב על מלך דין אחר היו שוין משום דהקראי היו קיימי על תרוייהו ולכן הוצרך לכתוב עוד קרא לפסול במלך יותר מבשאר משימות. וא"כ מיעוט דלא מלכה שנאמר במלך לא אפשר למילף מזה שאר משימות.

והק"ו שאמר כתר"ה מעצמו מפסול מלכה לפסול גם לשאר משימות אינו כלום ואין לזה לא טעם ולא ריח והסברות אדרבה להיפוך אבל מה שייך לדון בסברות בעלמא שלא זהו דרך חכמי התורה.

סוף דבר אף שיש הרבה ראשונים הסוברים כהרמב"ם אבל רש"י ותוס' והרא"ש והר"ן ורמב"ן פליגי ומסתבר שכן סובר גם הרשב"א ובודאי למעשה יש להחמיר כשיטת הרמב"ם ודעימיה כיון דפלוגתא דרבוותא הוא. ובודאי הוא רק באופן שליכא איסור יחוד וכדומה והשגחה שנשאלתי הרי עיקר העסק הוא עם נשים ולא שייך כלל נידון ענין יחוד. ולכן לצורך גדול בשביל חיות האלמנה ובניה היה שייך לסמוך על החולקים על הרמב"ם כבכל פלוגתא דרבוותא אבל מצאתי עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם וממילא מוכרחין לעשות כהעצה שהרי ממילא ליכא צורך לסמוך על החולקים.

והקדמת כתר"ה שחשב הרבה דברים שהם מקובלים שלכן לא הוצרכו חז"ל לאומרן הנה ליכא שום דבר שלא אמרו חז"ל אף המקובלין בלא שום חולק דהם מה שחשב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה נאמרו בגמ' וגם פלפלו ע"ז ודבר שלא אמרו ומצינו שנוהגין הם מנהגים טובים שהנהיגו אח"כ בכל דור ודור של הגאונים וגם מנהגים אלו הוזכרו בחבורי הראשונים. והדברים שהזכיר כתר"ה כסדר הנענועים דלולב וסדר התפלות יש בזה חלוקי מנהגים כידוע ואיך חשב זה כתר"ה לדברים מקובלים בכל בית ישראל באותו דרך ומצב. וצבע הטלית של מצוה ודאי אין לחשוב. גם לשון כתר"ה שאשה לאו בת מצוה הוא לשון מוטעה דאשה חייבת בכל הלאוין חוץ מג' וברוב העשין וכוונת הגמ' ב"ק דאינה כאיש וכתר"ה לא דק בלשונו. והנני ידידו מוקירו, משה פיינשטיין

סימן כט

בענין קדיש ע"י הבת

ב"ה, תש"ז

לכבוד הרה"ג הנעלה כו' מוהר"ר שרגא פיינול
גרינשטיין שליט"א
שלו' וברכה.

מכיון שזה גורם התקרבות ליהדות. ואמנם
ראוי שתעמוד מאחורי המחיצה, ושם תתפלל,
וגם שם תאמר קדיש. ואם תדחוק ותכנס
לפנים מהמחיצה בשעת קדיש מכיון
שמסתמא גם אחרים אומרים קדיש, כי המנהג
עכשיו שרבים אומרים קדיש, לא איכפת לן.

על דבר קדיש, אם נערה יכולה לאמר קדיש
בבית הכנסת, הנה כבר דיברו בזה
באחרונים¹⁹⁶, ובכל זאת זוכרני שבילדותי
אמרה נערה קדיש לפני האנשים, בקהילה של
חסידים ויראים.

ובימי האחרונים שדיברו בזה היה המנהג
שאחד היה אומר קדיש, ועל כן אין
לה לנקבה לעמוד לפני התיבה לומר קדיש,
כי כך היה דרך הראשונים שהאחד האומר
קדיש היה אומר זה לפני התיבה, ובודאי
שאין ראוי להניח לנערה לבוא לפני התיבה
בתור ש"ץ אפילו בעד קדיש לבד. אבל
עכשיו שכל אחד אומר במקומו, ורבים הם
האומרים, אין לדחות זה בשתי ידים, וכבר
כתבתי שנכון שתעמוד אחורי המחיצה.

וידע כת"ר שאף קדיש של האנשים, אם
אינם ראויין להיות ש"ץ יש לפקפק
בו הרבה, שהרי כל האומר קדיש בצבור הוא
מעין ש"ץ, וש"ץ צריך שיהא הגון (שו"ע סי'
נג סעי' ד), ובכ"ז מחזיקים ענין הקדיש לדבר
הגון, שידוע שאלולי הקדיש היו נמנעים
הרבה מללמד את בניהם תפלה, ולא היו
באים לבית הכנסת, וכשבאים בגלל קדיש
מתקרבים מעט ליהדות גם בשאר השנה.
ומטעם זה גופא אין לדחות גם את הנערות,

בכבוד,

יוסף אלי' הענקין

סימן ל

יסוד אמירת קדיש בעד הנפטר, ועוד בדיון קדיש ע"י הבת

יחסי החכמה
32349

ב"ה, אדר תשכ"ג

להנפטר. וראיתי לבאר ענין קדיש ובאיזה
אופן הוא מביא קורת רוח. גם ביאור הקדיש
ומנהגיו.

נתעוררתי לכתוב בזה על ידי המכתב
נדפס החזור, חתום בשם הרב
משה ליב בלייער משיקאגו, ע"ד אמירת
קדיש על ידי הבת בכדי להביא קורת רוח

קדיש הוא קידוש שם שמים, ומבואר
בתנ"ך שני מיני קידוש שם שמים,

יחסי החכמה
32349

196. שו"ת חות יאיר (סי' רכב) ובשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' צג).

אחד על ידי השי"ת כמו שכתבו בתורה 'בקרובי אקדש' (ויקרא י ג) וביחזקאל (לח כג) 'והתגדלתי והתקדשתי' ועוד. וזה בא על ידי משפטיו כמש"כ בישעי' (כו ט) 'כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל', ונאמר בתהילים (ט ז) 'נודע ה' משפט עשה וגו'', וזהו בין בעונשים ובין בשכר לעושי טוב. דרך שני של קדושה הוא על ידי האדם, הן על ידי מסירות נפש למען שמו ומצוותיו, וגם על ידי מעשה המצוה בפני רבים, שלמידים ממנו לעשות טוב. וידוע שקידוש ה' הוא מהמצוות היותר גדולות ובעולם הבא אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם (ב"ב י: 197). וקידוש ה' על ידי השי"ת וענשו, אם האדם מצדיק עליו שם שמים, או קרוביו מצדיקים עליהם את הדין גם זה הוא בגדר קידוש ה' גם על ידי האדם, וענשו הוקל על ידי זה ושכרו על פי מעשיו הטובים המסובבים מצידוק הדין.

ובזה נבוא לביאור ענין קדיש, ובאיזה אופן הוא זכות וקורת רוח להנפטרים, וגם פירוש דברי הקדיש, ושייכותו לאבלים ולתועלת הנשמה. תחילתו הוא צדוק הדין שלמעלה, וקבלת דין שמים, אף שבא נגד רצון האדם כעין חייב אדם לברך על הרעה (ברכות נד). וזהו 'יתגדל ויתקדש שמה רבא בעלמא די ברא כרעותה' היינו הגם שקידוש ה' הוא כרצונו אף שאינו כרצוננו, מקבלים עלינו דין שמים¹⁹⁸. ואחר זה מתפללים אנו שנזכה למלכות שמים העתידה להיות בתחיית המתים שיהא עולם שכולו טוב וזהו 'וימליך מלכותה וכו' לעלא מן כל ברכתא' שעכשיו

197. בגמרא אמרו (שם) 'הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם'. 198. וע' לבוש יו"ד סי' שעו סעי' ד. 199. משמע דוקא כשעושים בגרמת הנפטר או בגרמת צאצאיו, וע' במג"א סי' קלב (סק"ב) "משמע בבנימין זאב (סי' רא) דמוטב לבנו להשכיר אחד לומר

אנו מברכים גם על טוב וגם על רע ולעתיד לבא יהא עולם שכולו טוב בלי רע כלל. ומובן שעל ידי דבור לבד בלי מעשים טובים אין בזה תועלת להנפטר, ולא קורת רוח, שלמעלה אין קורת רוח אלא על ידי מעשים טובים שעושים הבנים שברא מזכה אבא (סנהדרין קד.), וכן אחרים כשעושים מצוות בגרמת הנפטר וצאצאיו¹⁹⁹, ועל כן צריך להיות הקדיש מקושר עם תשובה תפלה וצדקה, ולפי שיפור המעשים באה למעלה המנוחה וקורת רוח להנפטר. ומבואר בפוסקים²⁰⁰ שאמירת הרבה פעמים קדיש הוא חסרון, וקראו על זה מקרא 'תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות' (איכה ד א), כי לבד שאין זה כבוד שמים 'הקריבהו נא לפחתך' (מלאכי א ח), הנה זה מורה שרוצה לפטור עצמו רק באמירת קדיש, והקדיש אצלם כעין לחש בלי כונה והבנה. ובאמת הקדיש הוא רק טפל למעשים טובים.

ומה שסומכים על הנאמר בתיקוני זהר (פרשת נח סב): 'שהקדיש פוטר שעה וחצי בגיהנם' הכוונה על אמירת קדיש בכלל, ולא על כל קדיש וקדיש. והחשבון של שעה וחצי הוא בא להורות שלא לפטור עצמו רק בקדיש, כי לשאר היום צריך אומץ בתשובה תפלה וצדקה²⁰¹.

והחשבון של 'שעה וחצי' נראה שהוא קרוב להחשבון של גמרא (שבת פט): בבקשת רחמים של יצחק אבינו ע"ה על כלל ישראל, שעושה חשבון 'ועוד כמה חטאו וכו' דל כ"ה דלילותא וכו' דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא פשו להו

קדיש משיאמר אחד בחנם" ועיי"ש במחצה"ש (ד"ה דמוטב) מה שביאר בזה. 200. משנ"ב סי' נה (סק"א) וערוך השלחן (סי' נה סעי' ג) וש"א. 201. וע' בשו"ת ברכה (י"ד סי' שעו סק"ז) מ"ש בשם מהר"ו בכונת 'שעתא ופלגא'.

חנוכת שבסידורים הקודמים לא נדפס ולא אמרוהו כלל], בכדי שיזדרזו לבא קודם התפלה, ועל פי הרמב"ם (סדר תפלות, נוסח הקדיש) אין לומר קדיש דרבנן אלא כשעשרה לומדים יחד²⁰³, אז אחד מהלומדים [דוקא, כי שאר בני אדם צריכים לתמוך בת"ח במתנה שנקראת גם כן ברכה ולא לפטור עצמם בברכת פה לבד²⁰⁴], אומר קדיש, והקדיש בא בגלל הלימוד כשלומדים בהבנה, ולא כשאומרים איזו משנה או אגדה בלי הבנה אך ורק בגלל קדיש, שמראה שכל התפלה אינה ח"ו לכבוד השי"ת אלא לתועלת המתים.

מלפנים רק אחד היה אומר קדיש, ואם היו אבלים הרבה הי' מגיע לכל אחד קדיש אחד לימים, ומשום דרכי שלום הוסיפו מזמורים, ואחר כך במאה האחרונה נהגו לומר קדיש הרבה בני אדם יחד, וממילא אין הגון שכל אחד יאמר כמה קדישים, ואפילו יארציט די לו בקדיש אחד, ובר"ח ובחנוכה ובאלול שמוסיפין מזמורים יש לומר קדיש אחד על כל המזמורים, וכ"ה בסדור מהרש"ז, ואם עובר לפני התיבה יניח הקדיש בתרא ושל קודם התפילה לאחרים. ותחת להרבות בקדישים ירבה בלמוד ובצדקה, באופן זה יזכה בן את הוריו ויהא להם קורת רוח, אבל אם יזניח את העיקר – תורה ומעשים טובים – ויתפוס רק בטפל, אין כאן קורת רוח לנפטרים כלל²⁰⁵.

ונבא לענין ההצעה של קדיש לבת. אם הבת תבוא להתפלל בעזרת נשים, ותכשיר מעשיה בקדושת שבת כשרות וטהרה וצניעות, שכ"ז הם עיקרים, ותחפוץ לומר גם

תרתי סרי ופלגא, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך. ויש לבאר הכוונה של המאמר, שלכאורה הוא תמוה מה שמנכה פלגא דלילותא, כלום אין חוטאים בלילה, הלא כל שלטון הרשע עיקרו בא בלילה כמאמר הכתוב 'תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער' (תהלים קד כ), וביארו חז"ל (ב"מ פג:): שנאמר על הרשעים שרוב מעשיהם בלילה, וכן מה שאמר 'דל פלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא' הרי על זה דנים על תפלה שלא בכוונה ועל שלא התפלל כלל. וכן על אכילה בלי ברכת המזון ועל אכילת איסור.

אבל המאמר הוא בבחינת דברי חכמים וחיידותם שצריך לתקן חטאי הלילה ולהתפלל בכונה ולדקדק מאכליו שיהיו כשרים ולברך עליהם, וכן בביהכ"ס, ונשאר רק חטאי ביטול תורה שאין לה שיעור, ועל ידי מסירות נפש וקידוש השם שזוהי בחינת יצחק נמחל להם, ועד"ז הוא גם כונת תיקוני הזהר, אלא שהגמרא מדבר בכללות ישראל, והזהר מדבר באדם פרטי, איך לתקן היום בשעת האבילות, ועכ"פ זהו מקור שלא לפטור עצמו בקדיש אלא להרבות במעשים טובים, ולא להרבות בקדישים.

ומבואר בטוש"ע²⁰² שהראשונים אמרו בתפילה רק שבעה קדישים השייכים לתפלה, שלשה בשחרית, שנים במנחה ושנים בערבית, וכשנתפשט ענין הקדיש בין האבלים הוסיפו קדיש בתרא, של עלינו או שיר של יום, ובמאתים שנה האחרונות הנהיגו לומר קדיש גם קודם התפלה, אחר הקרבנות [או אחר מזמור שיר

קדיש", הרי דס"ל דצריך שיעסקו כל העשרה יחד, וע' מג"א סי' סט (סק"ד). ²⁰⁴ וכמש"כ רבינו לעיל (סי' כח). ²⁰⁵ וכבר האריך רבינו בכל זה לעיל (שם).

²⁰² עי' בית יוסף סי' נה (ד"ה ואומר). ²⁰³ וז"ל "כל עשרה מישראל או יותר שעוסקים בת"ת שבע"פ ואפי' במדרשות או בהגדות כשמסיימים אומר אחד מהן

קדיש בפני הנשים, בזמן שאומרים קדיש בבית הכנסת של האנשים, אפשר שאין קפידא. אבל אם תבא לבית הכנסת של אנשים, אפילו בלבושי צניעות, ומכל שכן בלבושי אמריקה שהם היפך הקדושה, שעיקרה פרישה מהעריות ואביזריהו שהם קול ומראה ופריצות המלבושים, כל זה הוא היפך מקידוש שם שמים, ומזה יהא צער

להנפטרים ולא קורת רוח כלל. ואף שכל זה אסור גם מחוץ לבית הכנסת, אבל בית הכנסת הוא המבצר האחרון ששמירתו נותנת תקוה לקדושה בכלל, אבל בהריסת הקדושה בו, הכל אבד ח"ו. והשי"ת יעזרנו לקדש ולהתקדש עם כל ישראל.

יוסף אלי' הענקין

סימן לא

עוד בהנ"ל

ב"ה, תשכ"ד

לכבוד הרב הגאון רשכבה"ג וצדיק הדור רבי יוסף אלי' הענקין שליט"א

לפני שנה כתבתי תשובה על אמירת קדיש ע"י הבת בזמן שאין בנים, וראיתי שכבודו כתב ע"ז בהפרסם אדר תשכ"ג, וכבודו הזכיר שמי, והנני פונה לכבודו לענות לי כי תורה היא וללמוד אני צריך. כבודו הדגיש שלא הקדיש הוא העיקר, אלא המעשים טובים שעושה האב, הוא כתב בזה"ל "אם הבת תבא להתפלל בעזרת נשים ותכשיר מעשיה בקדושת שבת, כשרות, וטהרה וצניעות, שכ"ז עיקרים, ותחפוץ לומר קדיש בפני הנשים בזמן שאומרים קדיש בביהכ"נ של אנשים, אפשר שאין קפידא", ומדוע התנה כן בבת ולא בבן.

ושאלתי השניה היא במ"ש "אם תחפוץ לומר קדיש כו' אפשר שאין קפידא" - זה בודאי שיכולה אם תחפוץ אפי' כשיש בנים, האם אמירת קדיש גרוע בנשים ממ"ע שהז"ג דפטורה, ומ"מ יכולה לקיים המצוה, השאלה רק אם מחוייבת. תשובתי היתה לא רק אם חפצה לומר קדיש, אלא כשמת בלא בנים אם מחוייבת לומר קדיש. ומדוע המלה 'אפשר', רש"י בחגיגה טז: כתב בלא אפשר.

כתבתי שם שהקדיש נכלל באבילות, וחשיב כמצוה דאורייתא, בודאי ידוע לכבודו שהקדיש הביא הרבה בני ישראל לביהכ"נ וקרב אותן ליהדות, וככה יקרה גם לבנות ישראל אנו נקרב אותן ליהדות ולתורתנו הקדושה, והמעשים טובים והקדיש יבואו כאחד, לדעתי אהבת ישראל מקור לפסק ההלכה. תקותי שכבודו יענה לי ע"ז.

משה לייב בלייער

תלמיד האור שמת, נר אהרון, וגם תלמיד של ישיבת טלז בזמן של ר' יוסף ליב זצ"ל

תשובה

מה שכבר נדפס איני רואה לחזור בו, ובעצם **מה** שכתבתי 'אפשר', הוא משום שמא הדבר, רבים אין דעתם נוחה מהוראתי, ילמדו מזה להקל גם לחלל שבת ובפרט כשאין אומרים מלה במלה עם החזן. קודש, ו'תחת חטה יצא חוח' (איוב לא מ),

עצום על המצבות והפינויים התדירים מקבר לקבר וכהנה הרבה יש למנוע בזה אם אפשר, ולהשיאם לפזר בעד חיזוק התורה ולימודה, כי זהו עתה קיום היהדות באמת, וגם מקרב הנותנים לתורה, וה' יקרב לבנו ולב כל ישראל לתורתו ולעבודתו.

ומה שתלה עצמו במנהג שאומרים קדיש גם עבריינים, כל הוגה וחושב יודה שאוכלי איסורים ועבריינים ומחללי שבת כשאומרים קדיש וחוזרים לדרכם כסל אין זה קדיש אלא חירוף וגידוף, ובואם לבית הכנסת, עמלו בכדי. קדיש זו, היא תועלת רב לה' בית-עם, ולא זכות כלפי מעלה. וה' ינחנו במישור.

יוסף אלי' הענקין

יחללו שבת בכדי לנסוע לומר קדיש, וחילול שבת קודש אחת מכריע התקונים המסופקים. ואם גם בגברים הקלקול הזה - וודאי אם ישאלו אם לילך לבית הכנסת באוטא, צריך למונעם.

ומה שכת"ר כותב שהוא חיוב דאורייתא או דרבנן, לא נהירא, ודאי אם מכוונים לברך על הרעה ולהתפלל בעד מנוחת הנפטר יש בזה מצוה.

אבל בסדר אמירת קדיש צריך שיהיה כפי המקובל - וכבר נהגו לשכור בן תורה או ישיבה לומר קדיש, ויש בזה מצוה ודאית של צדקה וחיזוק תורה.

ובבלל, הטיפול רב בעניני מתים ופיזור הון

סימן לב

קדיש ע"י בן מאומץ בשביל הוריו שגידלוהו

כשאביו ואמו קיימים

אומרים שצריך לומר קדיש על רבו²⁰⁶, כל שכן כשמגדלו לשם קדיש, ואביו אינו כאן, ולא מיחה. ורק כשמוחה שייך זה לדין כבוד אם הוא עושה מעשה עמך²⁰⁷.

בכבוד,

יוסף אלי' הענקין

ב"ה, תשי"ח

לכבוד הרה"ג הנעלה מוהר"ר אברהם דוד בלומענקראנין שליט"א
שלו' וברכה.

עיינ שדה חמד (מע' אבלות סי' קנז) דאף אם אביו ואמו חיים יכול לומר קדיש, ויש

לומר קדיש בעד מי שגידלו, ובפרט כששכר מלמד בשבילו שע"ז הביאו לחיי עוה"ב והו"ל כרבו דעדיף מאביו, ואפי' אם אמו קיימת מותר כשאינו לה הפידא.

206. כן הביא השד"ח בשם תשו' חת"ס (או"ח סי' קסד) ושו"ת קרית חנה (סי' לה) בשם כנסת יחזקאל.
207. וכדברי רבינו כתב בשו"ת הרמ"א (סי' קיח) שיכול